

SAYI 37 • 2011

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

İSAM

Yaron ben Naeh (ed.)

Kehilot Yisrael Be-Mizrah Be-Meot Ha-Teša' Esre ve Ha-Esrım: Türkiye [19 ve 20. Asırda Ortadoğu Yahudi Cemaatleri: Türkiye],

(Kudüs: İsrail Eğitim Bakanlığı ve Yad ben-Zvi Enstitüsü Ortak Yayını, 2010, İbranice) i-ix + 306 sayfa.

Kudüs'te bulunan ve Ortadoğu Yahudi cemaatlerini araştıran Yad ben Zvi Enstitüsü tarafından hazırlanan 19 ve 20. yüzyılda Ortadoğu ülkelerinde Yahudi Cemaatleri adlı kitap serilerine Yemen, Irak, Fas, Tunus, İran, Libya, Etiyopya, Mısır ve Suriye'den sonra Türkiye kitabı da eklendi. İsrail Eğitim Bakanlığı ve Yad ben-Zvi Enstitüsü tarafından 2010 yılında yayınlanan ve editörlüğünü Kudüs İbrani Üniversitesi profesörlerinden Yaron ben Naeh'in yaptığı Türkiye kitabı 19. ve 20. yüzyılda Türkiye Yahudilerinin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi durumlarını inceleyen ve alanında uzman kişilerden tarafından yazılan makalelerden oluşmaktadır.

Kitapta sırasıyla şu makaleler yer almaktadır: Türkiye ve Yahudiler (Yaron ben Naeh), Demografik Durum (Dotan Arad), Yahudilerin Ülke Ekonomisindeki Yeri (Dotan Arad), Cemaat Yapısı (Yiztchak Gila), Eğitim (Yaron ben Naeh), Dini Literatür (Leah Bornstein-Makovetsky), Halk Edebiyatı (Tamar Alexander-Frizer), Süreli Yayınlar (Moshe Maggid), Müzik, İlahi ve Şiir (Edwin Seroussi), Tiyatro (Elena Romero), Yahudiler ve İstanbul'da Sinema (Naomi Liran), Dans (Yaron ben Naeh), Sefarad Yahudilerinin Geleneksel Dili (David M. Bunis), 19. Asırda Yahudilerin Filistin ile İrtibatları (Yaron ben Naeh), Siyonist Aktiviteler (Nathan Yeyni), Günlük Hayat ve Yıllık Dini Takvim (Yaron ben Naeh), Sinagog ve Dini Objeler (Esther Juhasz), Giyim/Kıyafet (Esther Juhasz), Yahudi Mutfağı (Karen Gerşon-Şarhon), Sabatay Sevi Taraftarları (Avraham Elqayam). İçerisinde Türkiye Yahudi cemaati ile ilgili çok özel ve nadir fotoğrafların bulunduğu bu eserin son kısmında Türkiye Yahudilerinin son iki yüzyılının bir kronolojisi bulunmaktadır.

Kitapta göze çarpan en temel özellik zengin Yahudi kaynaklarının kullanılmış olmasıdır. Özellikle orijinal belgeler, fotoğraflar ve arşiv kayıtları kitabı zenginleştirmekte ve farklılık katmaktadır. Bu kitapta Kudüs'te bulunan Yahudi Tarihi Arşivi, Hayfa Üniversitesinde bulunan Yahudi Öyküleri Arşivi, Kudüs Milli Kütüphanesinde bulunan Milli Arşiv, Kudüs'te bulunan Siyonizm Arşivi gibi Ortadoğu Yahudi halklarına ait çok zengin malzemelerin yer aldığı kütüphane ve arşivlerden yararlanılmıştır. Makaleler içerisinde de bu kayıtlar görsel olarak da sunulmaktadır. Örneğin Süreli Yayınlar (Moshe Maggid) başlıklı makalede yazar, Osmanlının

son dönemlerinde Yahudiler tarafından çıkarılan gazetelerinden bahsetmektedir. Birçok gazetenin kapak sayfasını yayınlayan yazar, makalenin sonunda Yahudiler tarafından çıkarılan İbranice, Ladino, Türkçe ve Fransızca gazetelerin yayın editörleri, çıkma sıklığı, yayın yılları, dili, basıldığı yer ve içeriği gibi bilgilerini veren bir liste vermektedir. Yine benzer şekilde Dini Literatür (Leah Bornstein-Makovetsky) başlıklı makalede yazar, Osmanlı'nın son döneminde Yahudi dini literatüründeki canlılığa değinmektedir. Ladino dilinde verilen eserlerin hiç de az olmadığına dikkat çeken yazar, önceki asırlarda yazılan dini literatürün de yeniden basıldığını ifade ederek devletin Avrupalılaşıma idealine paralel olarak Avrupalı Yahudi din adamlarına ait literatürün de Osmanlı Yahudi cemaatinin dini literatürü arasında yer aldığını ifade etmektedir. Yazar bu açıklamalarını Osmanlı Yahudi cemaatine ait onlarca eserin orijinal kapak resimlerini yayınlayarak zenginleştirmektedir. 19. Asırda Yahudilerin Filistin ile İrtibatları (Yaron ben Naeh), Sinagog ve Dini Objeler (Esther Juhasz) başta olmak üzere diğer bölümlerde de orijinal fotoğraflar ve belgeleri yoğun olarak görmek mümkündür.

Neredeyse bütün makalelerin ortak olarak dile getirdiği en temel husus; kültür ve eğitimden, ekonomiye ve demografik yapıya her alanda Osmanlı'nın çöküşü ve yeni Türk devletinin kuruluşu esnasında yaşanan bütün siyasi gelişmelerin Yahudi cemaatini de doğrudan etkilediği gerçeğidir. Diğer bir ifadeyle *Yahudilerin kaderleri imparatorluğun ve yeni kurulan devletin kaderiyle paralel gitmiştir*. Bu meyanda Türkiye ve Yahudiler (Yaron ben Naeh) başlıklı makalede yazar, Osmanlı'nın son dönemdeki modernleşme hareketlerine paralel olarak Yahudilerin nasıl bir modernleşme yaşadıklarını eğitim, ekonomi ve siyasi konularda verdiği örneklerle açıklamaktadır. Benzer şekilde Yahudilerin Ülke Ekonomisindeki Yeri (Dotan Arad) başlıklı bölümde yazar, Osmanlı'nın son dönemlerinde Yahudilerin işlerinde süreklilik olmadığını ve tamamen devletin içinde bulunduğu duruma göre inişli çıkışlı bir seyir izlediğini ifade etmektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkçülük akımından ötürü Yahudilerin birçok iş dalından uzak kaldığını, 20. Asrın ikinci yarısından sonra bu etkinin azalarak yeni iş alanlarının doğduğunu belirtmektedir. Cemaat Yapısı (Yiztchak Gila) başlıklı makalede de yazar, 19 ve 20. Asırlarda Osmanlı Yahudi cemaatinin çok keskin bir geçiş süreci yaşadığını geleneksel bir yapıda olan cemaatin Cumhuriyet'le birlikte değişen devlete ayak uydurarak modern bir anlayış ve yapıya kavuştuğunu söylemektedir. Cemaat yapısı ile alakalı değişikliklerin doğrudan Osmanlı'nın son dönemlerindeki Tanzimat ve Meşrutiyet gibi anayasal hareketler ile Cumhuriyet'in kurulması ve sonrasındaki düzenlemelere göre biçimlendiği ifade etmektedir.

Kitapta İran'dan sonra en fazla Yahudi'nin bulunduğu ikinci Müslüman ülke olan Türkiye'de Yahudilerin demografik yapısının da son iki asırda nasıl

değiştğini görmek mümkündür. “Demografik Durum” başlıklı makalesinde Dotan Arad, 19. Asır boyunca Yahudilerin neredeyse Anadolu’nun tamamına dağıldığını 20. Asrın başında yeniden büyük şehirlere göçün başladığını 20. Asrın sonlarına doğru ise neredeyse bütün Yahudilerin İstanbul’da toplandığını ifade etmektedir. Bu makalede yazar, İzmir, İstanbul, Edirne, Halep, Diyarbakır, Aydın, Hatay, Manisa, Yozgat, Gaziantep, Bursa, Ankara, Urfa gibi illerde 20. asır boyunca Yahudi nüfusundaki hareketliliklere de yer vermiştir. Türkiye genelinde ise 1927 yılı itibarıyla 81 bin olan Yahudi nüfusunun 1979 yılı itibarıyla 24 bine düştüğü görülmektedir. Bugün de Türkiye’deki Yahudi nüfusu 25 bin civarındadır ki bunlardan 22 bini İstanbul’da 2500’ü İzmir’de diğerleri de Hatay ve birkaç farklı ilde yaşamaktadır.

Türk kamuoyunun ilgi duyduğu Sabatay Sevi taraftarlarını anlattığı bölümde yazar Avi Alqayam, önce tarihi olarak olayların nasıl geliştiğine değinmekte ardından da Yakubiler, Karakaşlar ve Kapancılar olmak üzere Sabatay Sevi taraftarlarını tanıtmaktadır. Sabatay Sevi’nin taraftarlarına yapılmasını ve uyulmasını emrettiği 18 kuralı listeleyen yazar, Şişli’deki Teşvikiye Camisinin fotoğrafını vermekte ve fotoğrafın altına da tırnak içinde “Yahudi Camisi” yazarak Sabataycılarının cenazelerinin buradan kalktığını ifade etmektedir. Ayrıca mezar taşında “Mualim Şemsi Efendi, Atatürk’ün Hocası” şeklinde yazan mezarın da fotoğrafına yer vermekte ve Şemsi Efendi isminin İbranicesini Şimon Zvi olarak zikretmektedir. “Türkiye’de Sabataycı Nefreti” şeklindeki bir alt başlık altında da Türkiye’deki Sabataycı algısını incelemekte ve Avrupa’dan gelen Antisemitizmin de etkisiyle Türk halkının, devletin her kademesinde gizli bir şekilde yer aldıkları düşüncesiyle bu gruba nefret duyduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Türkiye’de Sabataycılıkla ilgili birkaç eseri de buna örnek olarak zikretmektedir.

Editör önsöz kısmında Türk Yahudi Cemaati ile ilgili iki konuya dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki günümüz İsrail’inde toplumsal kırılmanın en fazla olduğu kişilerin kökeni (hangi ülkeden geldikleri Sefarad, Aşkenaz, Mizrahi vs gibi) ile ilgili tartışmalarda, Türkiye’den gelen Yahudi cemaatinin taraf olmayıp kökenlerini siyasi meseleler için kullanmamalarıdır. Editör ayrıca diğer Müslüman ülkelerin çoğunun aksine Türkiye’nin sömürgeye maruz kalmadığını, buna rağmen Türkiye topraklarında bulunan Yahudilerin başta Avrupa ülkelerinden gelen diplomatlar, tüccarlar ve misyonerler olmak üzere değişik araçlarla modernizm ve bir tür sömürge faaliyetlerine maruz kaldıklarına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Avrupa’daki Yahudi organizasyonları da gerek reform yapma gerekse yardım amaçlı olmak üzere Osmanlı-Türkiye Yahudileri üzerinde etki kurmaya çalışmışlardır.

Kitapta bulunan makalelerde dipnotlar bulunmayıp kitabın sonunda ortak bir bibliyografya verilmektedir. Kitapta ilginç olan bir ayrıntı da Osmanlı arşiv kaynaklarının kullanılmamasıdır. Kitapta kullanılan fotoğraflar nadir ve çok özel fotoğraflar olup bazıları aile arşivlerinden bazıları da İsrail'deki arşivlerden alınmıştır. Kitabın bir katkısı da makalelerin bilgi verici grafiklerle zenginleştirilmiş olmasıdır. Bu anlamda çok yoğun olarak Yahudi kaynak ve arşivlerinin kullanıldığı bu eser için kitabın başlığında ön ek olarak *Yahudi Kaynaklarına Göre* ifadesini kullanmak daha sağlıklı olabilirdi.

Eserin Türkiye'de erişilmesi güç olan Yahudi kaynaklarına dayalı olarak yazılmış olması önemini artırmaktadır. İleride hem Osmanlı arşiv belgeleri ile Cumhuriyet dönemi gazete ve yayınları hem de Yahudi arşiv belgelerini mezceden ortak çalışmalar yapılması konunun daha iyi anlaşılmasını ve çalışmalarda her iki tarafın da dönemin gelişmelerine tepkileri, söylemleri ve içinde buldukları durumun anlatımı açısından daha sağlıklı olacaktır. Kitabın editörü Yaron ben Naeh'in 17. yüzyılda Osmanlıdaki Yahudi toplumu ele aldığı "Ha-Yahudim be-Memlehet ha-Sultanim" adlı eseri "Sultanlar Diyarında Yahudiler" ismiyle Türkçe'ye çevrilmiş ve Gao yayınlarından basılarak 2009 yılında okuyucuyla buluşmuştu. Ümidimiz bu eserin de en kısa zamanda Türkçe'ye çevrilerek Türk okuyucusunun takdirine sunulmasıdır.

Yasin Meral

Cemil Aydın,

The Politics of Anti-Westernism in Asia: Visions of World Order in Pan-Islamic and Pan-Asian Thought,

(New York: Columbia University Press, 2007), 299 p.

In his infamous 'Clash of Civilizations?', Samuel Huntington marked the end of the Cold War as a shift from a world order characterized by economic and ideological struggle, to one of conflicting cultural and civilizational identities. Although Huntington's prophecies have since been sharply criticized, the civilizational thinking underlying his thesis is alive and well in the post-September 11th era, as American and European scholars, politicians, and journalists routinely pose the question: why do Muslims hate us, our ways of life, our civilization? Such unsophisticated generalizations in many ways exemplify the self-legitimizing